

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 2**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

**ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО)**

Валентина Доброчинська

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12

e-mail:dobrochynskav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6625-5108>

У статті висвітлено особливості освітньої політики нацистів у рейхскомісаріаті «Україна» в період Другої світової війни. Увагу зосереджено на трансформації початкового шкільництва у Рівному впродовж окупаційної доби. Розглянуто німецькі директиви в освітній галузі та їх виконання на місцевому рівні. Виокремлено навчальний заклад чеської національної меншини та вперше до наукового обігу введено факт існування школи «фольксдойче».

Ключові слова: Друга світова війна, нацистська окупація, рейхскомісаріат «Україна», Рівне, освітня політика, шкільництво, початкова школа, вчитель, учень.

Valentyna Dobrochynska. PRIMARY SCHOOLING IN THE REICHSKOMMISSARIAT «UKRAINE» (1941–1944) (ON THE EXAMPLE OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN RIVNE)

The article highlights the peculiarities of the educational policy of the Nazis in the reichskommissariat«Ukraine» during the Second World War. The organization of schooling, the system and methods of education management at the level of the German government and local self-government bodies have been examined. The normative legal provisions of the German civil administrative authorities concerning the school policy of the Ministry of Occupied Eastern Territories and the reichskommissariat«Ukraine» have been substantiated. Attention is drawn to the conflict between the Reichminister A.Rosenberg and the Reichcommissar E.Koch according to different views of German policy on the occupied Ukrainian territories.

The transformation of primary schooling in Rivne during the occupation period has been investigated. The role of the Ukrainian intelligentsia, who at the initial stage of the Nazi occupation was aimed at establishing of national school, has been clarified. The functioning of the reformed four-year primary schools has been found out: curricula, provision of school supplies and textbooks, living conditions, number of teaching staff and technical staff. The pedagogical workload of elementary school teachers and the duties of the headmaster have been revealed.

The consequences of the Holocaust policy in Rivne when in November 1941 Jewish children were physically destroyed with adults have been shown. The educational institution of the Czech national minority has been isolated and for the first time the fact of the existence of a «volksdeutsche» school was introduced to scientific circulation.

The use of scientific works of Ukrainian and foreign historians, archival documents, recollections of eyewitnesses to the events, the periodicals helped to

recreate a real picture of the elementary school system in Rivne and to prove that through education the Nazis implemented a policy of cultural oppression of the population during the Second World War.

Key words: *World War II (the Second World War), Nazi occupation, the reichskommissariat«Ukraine», Rivne, educational policy, schooling, elementary school, teacher, student.*

Актуальність теми. Віроломне вторгнення нацистських військ 28 червня 1941 р. у Рівне кардинально змінило життя його мешканців, які підпорядкувалися законам воєнного часу. В перші дні окупації, коли ще не функціонувала потужна німецька адміністрація, українці приступили до створення різних інституцій. На хвилі національного піднесення розпочалися зміни у культурному житті, зокрема в освіті. Реорганізація радянської школи й створення засад національного шкільництва були головним завданням у підготовці до нового 1941/42 навчального року. Проте, очікування українців щодо державної самостійності не виправдалися, а через декілька місяців роботу припинили українські гімназії. Головною ланкою в освітньому просторі залишалися початкові (народні) школи, які трансформувалися, але працювали впродовж усього окупаційного періоду.

У новітній період з'явилися праці українських учених, що розкривають культурні процеси в роки Другої світової війни. Ґрунтовні дослідження В.Кучера, П.Чернеги [24], Ю.Олійника, О.Завальнюка [26], І.Патриляка, М.Боровика [27] та Ю.Левченка [25] висвітлюють освітню політику в рейхскомісаріаті «Україна». На документальних матеріалах німецьких архівів ця проблема проаналізована істориком діаспори В.Косиком [23]. Вагомий внесок у вивчення системи шкільної освіти зробила Б.Єржабкова [22], яка вперше комплексно дослідила заходи, методи та директиви німецького керівництва управління шкільною освітою та розкрила важливі питання перебігу освітнього процесу в різних областях.

Навчальні заклади міста Рівного, що набуло особливого статусу під час нацистської окупації, вже були предметом наукового аналізу авторки [21]. Разом із тим, потребує ґрунтовного вивчення початкове шкільництво, яке було стрижнем німецької освітньої політики у рейхскомісаріаті «Україна».

Мета – дослідити реалізацію німецької шкільної політики у Рівному, визначити її особливості та проаналізувати роботу початкових навчальних закладів упродовж 1941–1944 рр.

Для розуміння управління системою освіти на рівні німецького керівництва і місцевого самоврядування ми простежили адміністративну субординацію у рейхскомісаріаті «Україна». На підпорядкованих нацистами територіях запроваджувалося нове адміністративно-територіальне розмежування і владні інституції. Із 17 липня 1941 р. почало діяти цивільне управління окупованими областями СРСР «Міністерство окупованих східних областей» під керівництвом А.Розенберга. 20 серпня 1941 р. західноукраїнське місто Рівне, за наказом А.Гітлера, стало центром рейхскомісаріату «Україна» з очільником Е.Кохом, що був підзвітний рейхсміністру А.Розенбергу. Територія рейхскомісаріату поділялася на шість генеральних округів. Рівне увійшло до генерального округу

«Волинь-Поділля» (іноді німці використовували назву Брест-Литовськ) [25, с. 96, 98, 99, 124] на чолі з комісаромобергрупенфюрером Г.Шене. Наступною нижчою ланкою німецької адміністрації був гебітскомісаріат (гебіт, тобто район), який у своїй структурі мав шкільний відділ. У Рівному гебітскомісаріат очолював В.Беєр. Йому підпорядковувалися органи місцевого управління – окружні, районні та міські управи, керівниками яких були українці. Окружним шкільним інспектором був О.Бусел [8, арк. 13]. Нагляд за роботою початкових шкіл належав до компетенції районного комісара (гебітскомісара), якому підпорядковувалися шкільні інспектори, а вказівки від генерал-комісарів надходили через районних комісарів до місцевих шкільних інспекторів [26, с. 40, 241].

Рівненську міську управу очолив бургомістр П. Бульба. У складі цієї установи місцевого самоврядування був і відділ народної освіти на чолі з О.Ковальським, який опікувався шкільництвом після ліквідації радянської освітньої системи. Міська управа фінансувала шкільну освіту: виплачувала заробітну плату вчителям і технічному персоналу та проводила ремонтні роботи. А влітку, коли окупанти школи перетворили в казарми та німецькі штаби, облаштували приватні будинки під шкільні приміщення [10].

На початку вересня 1941 р. у Рівному зареєстрували 5926 дітей від семи до 16 років, тобто кожний шостий мешканець міста був шкільного віку [7, арк. 4]. Серед національностей найвищий відсоток становили євреї, але через політику расової дискримінації вони не відвідували навчальні заклади. Статистичні відомості за жовтень 1941 р. засвідчили, що в десяти школах міста навчався 2541 учень, із яких більша половина – 1425 осіб – у початкових (народних) школах. Провівши реорганізацію радянської освіти, в Рівному створили середні навчальні заклади: дві гімназії – гуманітарну (гуманістичну) імені Т.Шевченка та математично-природничу імені І.Мазепи (у яких навчання було платне), чотири шестикласні початкові та стільки ж професійних шкіл (технічну, торговельну, середню фахову та музичну) та готували до відкриття жіночу школу домашнього господарства. Загалом, навчальний процес забезпечували 105 учителів [20], із яких 45 працювали в початкових школах [1, арк. 3].

У жовтні 1941 р. діяло чотири шестикласні школи з педагогічним складом: № 1–17 осіб, № 2–11 осіб, № 3–9 осіб, № 4–8 осіб [1, арк. 3]. Упродовж перших місяців окупаційного режиму українська інтелігенція відчула національне піднесення й активно долучилася до розбудови шкільництва: «Уперше маємо змогу творити українську школу. Діти мають забути те, що їм вложив польський чи комуністичний вчитель. Радянський вчитель замість релігії і історії України читав політосвіту та історію партії. Виховання української дитини можемо доручити тільки вчителю-українцю» [19].

Реорганізована школа потребувала нових навчальних програм і підручників, адже радянські заборонили через пропагування більшовицької ідеології. І якщо, проблема підготовки і друку українських підручників не могли вирішити швидко, то розробкою навчальних планів перейнявся міський і обласний відділи народної освіти. Спершу через відсутність німецьких директив, українські педагоги самостійно розробили нову українську модель освіти, в основу якої запропонували 12-річну освіту (чотири роки навчання у початковій школі та вісім

у гімназії, або шість років у початковій школі й стільки ж у гімназії). Збільшення навчання на два роки, на відміну від радянської десятирічки, обґрунтовувалося уведенням до навчальних програм нових предметів і збільшенням годин на вивчення німецької мови, яка вводилася замість російської. На уроки української літератури також збільшили кількість годин; з'явився новий предмет – релігія; запроваджувалася історія та географія України. До першого класу початкової школи приймали дітей із семирічного віку [15].

Нацистів непокоїла українська освітня система, яка продукувала кадри національної інтелігенції. Розуміючи, що тільки неосвічений народ, без власної інтелігенції може бути достатньо керованим, вони розпочали наступ на українську культуру з української школи [27, с. 201]. Ставлення окупантів до шкільної освіти стало виявом політики духовного поневолення українського народу. Ліквідувавши радянську освіту, Е. Кох суворо вимагав дотримання директив, щоб на окупованій території не існувало жодної радянської школи. Він наголошував на тому, що йому байдуже, чи буде в Україні система освіти, важливішим є те, щоб учні працювали з підліткового віку на благо рейху [24, 126–127].

Принципові розбіжності у поміркованих поглядах А. Розенберга і радикальних – Е. Коха щодо управління в Україні позначилися й на освітній політиці. Зокрема, рейхсміністр виступав за надання місцевому населенню обмеженої системи національної освіти, яка б сприяла посиленню їх національної свідомості, щоб у такий спосіб протидіяти в поширенні й остаточному знищенні більшовизму. Проте, рейхскомісар України реалізував власну політику, що порушувала субординацію підлеглості вищому керівництву й була спрямована на обмеження освіти для місцевого населення. На його думку, навіть трирічна початкова школа даватиме «надто високий освітянський рівень» [22, с. 63, 85], бо головне завдання населення окупованих територій полягало в обслуговуванні німецької економіки. Ця теза присутня у багатьох виступах Е. Коха, зокрема й нараді 20 серпня 1942 р. у Рівному, де він цинічно озвучив плани щодо українців: «Немає ніякої вільної України. Мета нашої роботи – українці працюють для Німеччини. Україна повинна давати те, чого не вистачає Німеччині. Це завдання потрібно виконувати, незважаючи на втрати. ... Потрібно силоміць правити цим народом, щоб нам це допомогло виграти війну. Нам треба забезпечити необхідні для панування території та продукти харчування [22, с. 36–37].

Осіною 1941 р. населення Рівного побачило наслідки нечуваної жорстокості нової окупаційної влади – Голокосту. 6–7 листопада 1941 р. в урочищі Сосонки німці знищили 17500 осіб незалежно від віку і статі.

Виконуючи вказівки вищих кіл німецької адміністрації, вийшло розпорядження генерального комісара округу «Волинь-Поділля» обергрупенфюрера Г. Шене від 14 листопада 1941 р. про призупинення навчання у середніх і початкових школах. У грудневому номері газети «Волинь» невідомий автор, ім'я якого заховане за криптонімом, пояснював таке рішення нацистів, як тимчасове явище, зумовлене браком опалення і загрозою розповсюдження інфекційних хвороб [18]. Насправді ж, українці, що пішли на співпрацю із гітлерівцями, швидко зрозуміли справжні наміри нацистів і з обережністю шукали виправдання їх діям.

Історик В. Косик подає інформацію про розпорядження німецьких властей від 8 грудня 1941 р. про заборону діяльності середніх навчальних закладів та дозвіл на початкові школи, після яких учні могли навчатися на курсах певному ремеслу [23, с. 254, 619]. Тож, уже з осені розпочатий наступ на знищення української освіти був завершений наприкінці року.

На думку Б.Єржабкової, ймовірно директиви щодо шкільної політики в рейхскомісаріаті «Україна» були підготовлені й надруковані в серпні 1941 р., але на практиці реалізовані в наступному році. У рейхскомісаріаті діяли всупереч розпорядженням А.Розенберга в галузі освіти. Розпорядження Е.Коха мали вирішальне значення для функціонування шкільної освіти. Указом рейхскомісара від 12 січня 1942 р. дозволялось навчання дітей до 11 років. Чинним указ став із першого лютого, тобто відновлено навчання у школах. А 15 серпня 1942 р. вийшов документ, у якому доповнили січневий циркуляр уточненням про те, що загальну освіту населення могло здобувати в чотирирічних початкових школах із семирічного віку. Указом від 13 серпня 1942 р. підтвердили дозвіл на початкове шкільництво, тоді як новим указом 24 жовтня 1942 р. закривалися усі навчальні заклади за винятком чотирикласних [22, с. 65, 84].

1 лютого 1942 р. у Рівному кількість дітей віком до 14 років становила 2883 осіб [7, арк. 25] та працювало лише чотири шестикласні школи № 1, № 2, № 3 та № 4 [4, арк. 2]. Остання – чеська початкова школа, незмінним директором якої був В.Лешнер (очолював заклад у міжвоєнний, радянський і окупаційний періоди). Тут навчався 41 учень та працювало троє учителів. Приміщення школи було невеликим і складалося із трьох кімнат [2, арк. 304]. Польські діти не відвідували українську школу, і тому, як стверджували очевидці, окремі з них вдома займалися самоосвітою [21, с. 161].

Навчання у Рівному розпочалося не в лютому, а пізніше – 25 березня 1942 р. й ставало обов'язковим для дітей із семирічного віку. В разі пропуску учнем шкільних занять, відповідальність несли їх батьки, зокрема за це передбачалася примусова праця. Контроль за відвідуваністю учнями навчального закладу покладался на директора. Водночас, до кола його обов'язків входило створення необхідних умов для навчання: забезпечення школи взимку дровами; дотримання санітарно-гігієнічних вимог у класах і контроль особистої гігієни школярів. Окремо були прописані заборони, серед яких: надання приміщення для ночівлі будь-яким особам (особливо полоненим) та проведення у школі зборів [8, арк. 3].

Гострий дефіцит вчительських кадрів влада намагалася вирішити через організацію курсів і вчительських семінарій для підготовки учителів-українців. На зібранні Волинської християнської церковної ради 17 березня 1942 р. обговорювали шкільні проблеми, зокрема відкриття вчительських семінарій в Острозі, Кременці, Луцьку та Ковелі [22, с. 101]. Відомо, що в Ковелі з 1 жовтня 1942 р. планували відкриття 3-місячних вчительських курсів для жінок 18–25 років і німецької вчительської семінарії, до якої приймали дівчат 14–15 років [13].

Нарахування заробітної плати вчителям визначалося згідно їх тарифікації, окрім того існували різні види доплат. Тижневе педагогічне навантаження учителів початкових шкіл установлювалося у кількості 28–32 год (мінімальне й

максимальне) для чоловіків і менше – 26–30 год – для жінок. Для керівника початкової школи доплата до основного заробітку ще 10%. Передбачалася доплата за вік: 25–29 років – 10%, 30–34 роки – 20%, 35–39 років – 30%, 40–44 роки – 40%, 45 років і більше – 50%. Окремим пунктом прописали отримання додаткової оплати за знання німецької мови. Приміром, ті вчителі, що володіли німецькою на «задовільно», отримували ще 5% до зарплати, на «добре» – 15%, відмінно – 25%. Літня відпустка вчителів тривала 6 днів, а учнівські канікули з 15 липня до 15 вересня. Директор і вчителі у цей період організовували при школах дитячі садки для дітей 4–8 років, щоб батьки працювали [9, арк. 1, 5, 6, 12].

Під час канікул нацисти до роботи залучали учнів. У липні 1942 р. вийшло розпорядження генерального комісара, а в серпні – рівненського гебітскомісара В. Бєсрапро обов'язкове збирання учнями шкіл ягід та грибів для німецької армії. Це мало відбуватися під наглядом учителя [8, арк. 13]. Пізніше, в Тимчасових директивах для створення системи шкільної освіти у рейхскомісаріаті «Україна» від 15 серпня 1942 р. такі заходи пояснювали способом запобігання безпритульності у великих містах через залучення учнів під наглядом учителя для участі в господарських справах – збиранні врожаю, заготівлі лікарських трав і вторинної сировини [22, с. 241–42].

У рейхскомісаріаті «Україна» на початку 1942/43 навчального року працювали над уніфікацією системи освіти: впорядкуванням нових програм, підготовкою шкільних підручників, затвердження нового українського правопису. У серпні у Києві створили комісію для перегляду українського правопису, до складу якої увійшли відомі мовознавці та науково-професорські кадри Київського педагогічного інституту на чолі з директором Грунським. За основу слугував перший проект правопису, підготовлений Українською академією наук 1929 р. Ця комісія працювала і над підготовкою підручників для українських початкових шкіл [16].

На Волині шкільні проблеми обговорювали на нарадах окружних інспекторів генеральної округи «Волинь-Поділля» у Луцьку. 10–11 вересня 1942 р. розглянули навчальні програми для початкової школи [14], а відсутність підручників – жовтні. Освітняни ухвалили рішення щодо використання українських дитячих часописів замість підручників. Їх тираж планували розподілити пропорційно між округами [26, с. 145]. В цьому році планували видати два підручники для учнів старших класів початкових шкіл [17].

Навчання в освітніх закладах міста велося українською мовою. До викладацької діяльності приступили переважно вчителі-українці. Через низьку заробітну плату – 300–500 крб. – учителі змушені були шукати більш оплачувану роботу, щоб вижити і прогодувати сім'ю [12]. На практиці містяни побачили й відчули зневагу та жорстокість окупантів, які викидали на вулицю та спалювали шкільні меблі, радянські підручники й документацію. У холодний період не виділяли палива, а іноді й забирали останні його запаси. Для проведення навчального процесу бракувало шкільного приладдя. Учні писали на клаптиках паперу і в зошитах, які вчителі вберегли від знищення. Через цітрудоощівивчення навчальних дисциплін здебільшого зводилося до уроків праці [11].

У новому розпорядженні гебітскомісара від 20 листопада 1942 р. мовилося про реорганізацію шестикласних чотирікласних початкових шкіл. Навчання

ставало обов'язковим, і тому директорів початкових шкіл зобов'язали «пильно стежити» за відвідуваністю школярів. Звільнити від шкільного обов'язку міг лише гебітскомісар [5, арк. 3, 7].

Отож, осінню 1942 р. шестикласні початкові школи реорганізували у чотирикласні, звівши кількість предметів до мінімуму. Освітній процес обмежився лише початковою школою, до програми якої увійшли такі предмети: українська та німецька мови, математика, історія, географія, природознавство, співи, малювання, каліграфія [3, арк. 9] та релігія, яку окупаційна влада після офіційного відновлення Української автокефальної церкви з квітня 1942 р. дозволила викладати учителем або священником [8, арк. 9]. Цикл предметів подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Перехідна навчальна програма для народних (початкових) шкіл

	Предмет	Щоденна кількість годин			
		1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
1.	Релігія	2	2	2	2
2.	Українська мова*	10	10	7	7
3.	Німецька мова	-	-	4	4
4.	Математика	6	6	5	6
5.	Біологія	-	-	2	2
6.	Географія	-	-	2	2
7.	Каліграфія	2	2	1	1
8.	Історія	-	-	2	2
9.	Малювання	1	1	1	1
10.	Співи	1	1	1	1
11.	Спорт	1	1	1	1
Загальна кількість на тиждень		23	23	28	29

*в оригіналі подано російська мова, проте в областях, заселених переважно українцями, навчання здійснювалося українською мовою

Джерело: Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 2. Арк. 9; Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. К.: Наук. думка, 2008. С. 234.

У 1943 р. в Рівному діяло вісім чотирикласних початкових шкіл [5, арк. 1, 48]. Віднайдені архівні документи уточнюють перелік навчальних закладів із зазначенням повного складу та прізвищ учителів і технічного персоналу. Так, у початковій чотирикласній школі № 1 працювало 7 осіб; № 2, № 3, № 4 по 5 осіб відповідно; № 5, 6 – по 7 осіб; № 7 – 6 осіб; № 8 (чеська школа) – 3 особи. Вперше вдалося з'ясувати, що крім восьми початкових шкіл у Рівному в травні 1943 р. діяла ще одна дев'ята початкова школа для дітей «фольксдойче» (етнічних німців), у якій працювали двоє учителів – М.Ремтер, К.Годлевська і сторож. На

початку вересня 1943 р. кількість учителів і шкільного інспекторату становила 46 осіб сторожем [1, арк. 43, 32]. Наприкінці січня 1944 р. у початкових школах Рівного працювало 37 учителів [6, арк. 1].

Таким чином, нацисти ліквідувавши систему середньої освіти в рейхскомісаріаті «Україна», залишили початкові школи, які реорганізували з шестикласних у чотирикласні. Це виходило з програмних засад освітньої політики окупаційної влади щодо поневолених народів, які розглядалися як джерело дешевої робочої сили, що буде працювати на благо Німеччини й не потребує повноцінної середньої освіти. Упродовж усього періоду окупації у Рівному функціонували початкові школи, серед яких дві належали національним меншинам – чехам і німцям.

Джерела та література

1. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської області).Ф. Р-33. Оп. 1. Спр. 90. 38 арк.
2. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 2. Спр. 3. 364 арк.
3. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 2. Спр. 23. 58 арк.
4. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 7. Спр. 14. 35 арк.
5. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 7. Спр. 19. 48 арк.
6. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-33. Оп. 7. Спр. 237. 24 арк.
7. Держархів Рівненської обл. Ф.Р-33. Оп. 8. Спр. 8.29 арк.
8. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-52. Оп. 6. Спр. 3. 37 арк.
9. Держархів Рівненської обл. Ф. Р-52. Оп. 6. Спр. 5.45 арк.
10. Рівненський обласний краєзнавчий музей (далі – РОКМ). 4274/6 доп.
11. РОКМ. 10152/4 доп.
12. РОКМ. 10152/5 доп.
13. Вчительська семінарія. *Львівські вісті*. 1942. 26 вересн.
14. З'їзд окружних шкільних інспекторів. *Львівські вісті*. 1942. 13 серпн.
15. Іщук Н. Наша школа. *Волинь*. 1941. 14 вересн.
16. Комісія для перегляду українського правопису в Києві. *Львівські вісті*. 1942. 23 вересн.
17. Нові українські шкільні книжки. *Волинь*. 1942. 21 травн.
18. П. Б. Наша школа. *Волинь*. 1941. 4 грудн.
19. Штуль В. Про роботу школи. *Волинь*. 1941. 30 жовт.
20. Як є у Рівному? Інтерв'ю з бургомістром міста Рівного п. П. Бульбою. *Волинь*. 1941. 26 жовт.
21. Добровичська В. Навчальні заклади м. Рівного в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Слов'янський світ і Україна: Збірник наукових праць на пошану ректора Рівненського державного гуманітарного університету, професора Руслана Постоловського*. Рівне : видавець О.Зень, 2011. С. 159–166.
22. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів / Переклад з німецької мови. К.: Наук. думка, 2008. 272 с.
23. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. 657 с.
24. Кучер В.І., Чернега П.М. Україна у Другій світовій війні (1939–1945): Посібн. Для вчителя. К.: Генеза, 2004. 272.
25. Левченко, Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. / Ю.І. Левченко; за наук. ред. К.П. Двірної. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 404 с.
26. Олійник Ю.В., Завальнюк О.М. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь – Поділля» (1941–1944). Хмельницький: Поліграфіст-2. 2012. 320 с.

27. Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. 590 с.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (dali – Derzharkhiv Rivnenskoï oblasti). F. R-33. Op. 1. Spr. 90. 38 ark.
2. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 2. Spr. 3. 364 ark.
3. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 2. Spr. 23. 58 ark.
4. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 7. Spr. 14. 35 ark.
5. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 7. Spr. 19. 48 ark.
6. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 7. Spr. 237. 24 ark.
7. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-33. Op. 8. Spr. 8. 29 ark.
8. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-52. Op. 6. Spr. 3. 37 ark.
9. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. F. R-52. Op. 6. Spr. 5. 45 ark.
10. Rivnenskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei (dali – ROKM). 4274/6 dop.
11. ROKM. 10152/4 dop.
12. ROKM. 10152/5 dop.
13. Vchytelska seminariia. *Lvivski visti*. 1942. 26 veresn.
14. Zizd okruzhnykh shkilnykh inspektoriv. *Lvivski visti*. 1942. 13 serpn.
15. Ishchuk N. Nasha shkola. *Volyn*. 1941. 14 veresn.
16. Komisiia dlia perehliadu ukrainskoho pravopysu v Kyievi. *Lvivski visti*. 1942. 23 veresn.
17. Novi ukrainski shkilni knyzhky. *Volyn*. 1942. 21 travn.
18. P. B. Nasha shkola. *Volyn*. 1941. 4 hrudn.
19. Shtul V. Pro robotu shkoly. *Volyn*. 1941. 30 zhovt.
20. Iak ye u Rivnomu? Interviu z burhomistrom mista Rivnoho p. P. Bulboiu. *Volyn*. 1941. 26 zhovt.
21. Dobrochynska V. Navchalni zaklady m. Rivnoho v period nimetskoï okupatsii (1941–1944 rr.). *Slovianskyi svit i Ukraina: Zbirnyk naukovykh prats na poshanu rektora Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu, profesora Ruslana Postolovskoho*. Rivne : vydavets O.Zen, 2011. S. 159–166.
22. Ierzhabkova B. Shkilna sprava ta shkilna polityka v reikhskomisariati «Ukraina» (1941–1944) u svitli nimetskykh dokumentiv / Pereklad z nimetskoï movy. K.: Nauk. dumka, 2008. 272 s.
23. Kosyk V. Ukraina i Nimechchyna v Druhii svitovii viini. Paryzh; Niu-York; Lviv, 1993. 657 s.
24. Kucher V.I., Chereha P.M. Ukraina u Druhii svitovii viini (1939–1945): Posibn. Dlia vchytelia. K.: Heneza, 2004. 272.
25. Levchenko, Yu. I. Osoblyvosti realizatsii polityky okupatsiinoï vlady v administratyvno-terytorialnykh odynytziakh Ukrainy 1941–1944 rr. / Yu. I. Levchenko; za nauk. red. K..P. Dvirnoi. – K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2017. – 404 s.
26. Oliinyk Yu. V., Zavalniuk O.M. Natsystskyi okupatsiinyi rezhym v heneralnii okruzi «Volyn – Podillia» (1941–1944). Khmelnytskyi: Polihrafist-2. 2012. 320 s.
27. Patryliak I.K., Borovyk M.A. Ukraina v roky Druhoï svitovoi viiny: spробa novoho kontseptualnogo pohliadu. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2010. 590 s.

УДК 94(477.81)«1939/1945»

НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)

Роман Михальчук

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: r.mykhalchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Мартинчук Світлана

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 3

Ткаченко Галина

ЖІНОЧИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 13

Марчук Олександр

ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР У РІВНОМУ
(КІНЕЦЬ БЕРЕЗНЯ – ПОЧАТОК ТРАВНЯ 1919 р.) 21

Яблонська Діана

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ КУРНЕВИЧ:
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНО 30

Ляскович Тетяна

ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІ ПОТЯГИ: ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ І
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УНР У 1919 р. .. 39

Ляскович Роман

ВІЙСЬКОВІ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ
ВОСЕНИ 1920 р.: ОРГАНІЗАЦІЯ, ХІД, НАСЛІДКИ 47

Півоварчук Віталій, Харитон Інеса

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ЖІНОК ДО ЛАВ ОУН ТА УПА 54

Доброчинська Валентина

ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО) 61

Михальчук Роман

НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.) 69

Ліннік Юрій

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 79

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Шамсутдинов Баходир*
ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА 85
- Озимчук Олег, Дорошук Сергій*
ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ 93
- Плюта Наталія*
ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ
БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ
ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ 102
- Клімчук Юрій*
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ
ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАННЬОГО ЧАСУ 111

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

- Візитів Юлія*
ПЛАСТОВИЙ МАРТИРОЛОГ РОДИНИ ТИЖУКІВ
(МІЖВОЄННІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ) 122
- Сєєрова Ольга, Жук Олександр*
ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСЛАВЛЕННЯ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ «ЗНАМЕННЯ»
ЦЕРКВИ СВ.ВМЧ. ПАРАСКЕВИ П'ЯТНИЦІ СЕЛА ВІЛІЯ
ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 130

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

- Жилюк Сергій, Шаправський Сергій*
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ
ПРОБЛЕМАТИКИ ВОЛИНИ: МЕТОД І ПРАКТИКА 141
- Журавльова Світлана*
МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УРСР У
1921–1923 РОКАХ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 147

Гуменюк Оксана
РАДЯНСЬКА ПОВСЯКДЕННІСТЬ З УКРАЇНСЬКОЮ ОЗНАКОЮ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ 155

Санжаревський Олег, Зновяк Владислава
ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ НА ПОРТАЛАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В 2018–2020 РОКАХ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ 161

РОЗДІЛ 5

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Амінов Бахтієр, Карпуніна Тетяна
СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І
МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН 169

Бондар Ірина
ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕАТИВНИХ ЗАВДАНЬ 175

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 2

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 14,3.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019